

**A Comparative Study of the Impact of Virtual Social Networks and Family
On the Political Socialization of Students**

Received: 25/02/2022

Accepted: 04/11/2022

Mostafa Barzkar[—]Reza Jalaly[—]Siyamak Bagheri[—]

(252-279)

There are various factors that play a role in the process of political socialization. Nowadays, the vertical and horizontal spread of virtual social networks and Internet has led to propose this new communication technology as a new factor, along with other factors in the socialization of societies. The purpose of this study is to discover the impact of virtual social networks on socialization in compare with to the family traditional network. The main query is to what extent the political socialization of scholars is influenced by social networks in comparison with the family traditional network in the Islamic Republic of Iran. The theoretical framework of this study is based on the three-level model of Michael Rush and includes three basic dimensions of awareness and cognition, orientation and behavior and the research method are survey. Data were collected through a researcher-made questionnaire. The summary finding of this study is that virtual social networks are effective in all the main components of political socialization (cognition of political system, cognition of political figures, political values, political trust and political participation) And that is priority to the family network, but has not yet had maximum influence on all of these components. The findings of this study will be appropriate for decision-making and decision-making bodies in the field of cyberspace, as well as institutions and institutes that are concerned with the transmission and preservation of the values of the Islamic Revolution. The findings of this study will be appropriate for decision-making and decision-practicing in the field of virtual space, as well as institutions and organizations that are concerned with the transmission and preservation of the values of the Islamic Revolution.

Keywords: Political Socialization, Virtual Social Networks, Family Traditional Network, Scholars

— PhD Student, Department of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran mbarzkar97@gmail.com.

— Assistant Professor, Department of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author) dr_rezajalali@yahoo.com.

— Associate Professor, Department of Political Science, Imam Sadiq (AS) Institute of Islamic Sciences, Qom, Iran, s.bagheri6@gmail.com.

مطالعه تطبیقی تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۲

مصطفی برزکار⁻رضا جلالی⁻سیامک باقری⁻

(۲۷۹-۲۵۲)

چکیده

در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، عوامل مختلفی نقش دارند. امروزه گسترش عمودی و افقی شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت باعث شده این فناوری ارتباطی نوین به‌عنوان عامل جدید، به موازات سایر عوامل در جامعه‌پذیری جوامع مطرح شود. هدف این مطالعه کشف میزان اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری نسبت به شبکه سنتی خانواده است. پرسش اصلی این است که جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان در جمهوری اسلامی ایران تا چه میزان متأثر از شبکه‌های اجتماعی در قیاس با شبکه سنتی خانواده است. چهارچوب نظری تحقیق بر مبنای الگوی سه‌سطحی مایکل راش و شامل سه بعد اساسی آگاهی و معرفت، گرایش و رفتار است. روش پژوهش پیمایشی است. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده است. یافته اجمالی این پژوهش این است که شبکه‌های اجتماعی مجازی در همه مؤلفه‌های اصلی جامعه‌پذیری سیاسی (شناخت نظام سیاسی، شناخت چهره‌های سیاسی، ارزش‌های سیاسی، اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی) اثرگذار است و به شبکه سنتی خانواده پیشی

— دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

mbarzkar97@gmail.com

— استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

dr_rezajalali@yahoo.com

— دانشیار گروه علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام، قم، ایران، s.bagheri6@gmail.com

گرفته، اما هنوز بر همه این مؤلفه‌ها نفوذ و اثرگذاری حداکثری پیدا نکرده است. یافته‌های این پژوهش برای دستگاه‌های تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز در حوزه‌های فضای مجازی و همچنین نهادها و مؤسساتی که دغدغه انتقال و حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی را برعهده دارند مناسب خواهد بود.

واژگان کلیدی: جامعه‌پذیری سیاسی، شبکه‌های اجتماعی مجازی، شبکه سنتی خانواده، دانشجویان.

بیان مسئله

یکی از ابعاد مهم جامعه‌پذیری که مورد تأکید دولت‌ها و نظام‌های سیاسی است، جامعه‌پذیری سیاسی است. جامعه‌پذیری سیاسی روندی آموزشی است که به انتقال هنجارها و رفتارهای پذیرفتنی نظام سیاسی مستقر کمک می‌کند و هدف آن تربیت یا پرورش افراد به صورتی است که اعضای کارآمد جامعه سیاسی باشند (احمدپور، ۱۳۹۶: ۲۹). بر این پایه، اهمیت جامعه‌پذیری سیاسی در این است که فرد در آن با وظایف، حقوق و نقش‌های سیاسی خود در جامعه آشنا، و در این فرایند، «فرهنگ سیاسی جامعه» از نسلی به نسل دیگر یا از نهادی به گروه‌های مختلف جامعه منتقل می‌شود. در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، هم شرایط تداوم حیات سیاسی و نظام ارزشی آن را فراهم می‌کنند و هم سبب ثبات فرهنگ سیاسی، اجتماعی و سنت‌ها می‌شوند.

در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، دو دسته از عوامل نقش دارند: عواملی مانند خانواده، مدرسه و همسالان نهادهای اولیه جامعه‌پذیری سیاسی محسوب می‌شوند و رسانه‌های ارتباط جمعی، نهادهای صنفی و سیاسی و نهاد دین و شبکه‌های اجتماعی عوامل ثانویه هستند. فرایند انتقال ارزش‌های سیاسی در جامعه را از اوان زندگی افراد برعهده دارند. در این میان، جوانان و نوع جامعه‌پذیری آن‌ها درباره نظام سیاسی از اولویت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چراکه جامعه‌پذیری سیاسی آن‌ها در این مرحله نوعی آگاهی دارد و این روند ممکن است در سراسر زندگی یک فرد در نظام سیاسی اش تداوم یابد. از این رو، با توجه به اهمیت جامعه‌پذیری سیاسی، نظام‌های سیاسی می‌کوشند از عوامل جامعه‌پذیری در اختیار خود که اغلب رسانه‌های سنتی هستند، فرهنگ و ارزش‌های سیاسی رسمی و

منطبق با ارزش‌های مورد تأیید خود را به جامعه انتقال دهند و نهادینه سازند. اما به نظر محققان، فناوری‌های ارتباطی نوین و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی معادله‌ی بین عوامل جامعه‌پذیری را بر هم زده است (گیدنز، ۱۳۸۴: ۸۷)؛ زیرا شبکه‌های اجتماعی در سال‌های اخیر جایگاه درخور توجهی در اینترنت پیدا کرده‌اند و به رده‌ی پربیننده‌ترین‌های فضای مجازی راه یافته‌اند. گرایش به سایت‌های شبکه‌های اجتماعی در سراسر دنیا همچنان رو به رشد است. شبکه‌های اجتماعی با اینکه عمر چندان زیادی ندارند، در زندگی روزمره‌ی افراد نقش بسیار پررنگی دارند و بسیاری از کاربران روزانه حداقل یک بار به صفحه‌ی شخصی خود در شبکه‌ی اجتماعی‌شان سر می‌زنند. این شبکه‌ها در شکل‌دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع هم اثرگذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آن‌ها را در مسئله‌ی جامعه‌پذیری سیاسی نادیده گرفت.

جامعه‌ی ایران نیز از تحولات مزبور در امان نبوده و اکنون کاربرد شبکه‌های مجازی در جمهوری اسلامی ایران رواج گسترده‌تری یافته و این بدان معناست که دیگر رسانه‌های سنتی مانند مدرسه، خانواده، تلویزیون و رادیو جامعه‌پذیری سیاسی یک‌طرفه‌ی خود را از دست داده‌اند. نکته‌ی راهبردی این تحول این است که استفاده‌ی وسیع از شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌ی ایران که ارزش‌ها و محتوای غربی دارند، می‌تواند ارزش‌ها و فرهنگ سیاسی حاکم را با مشکل روبه‌رو کند. اهمیت این موضوع زمانی افزایش می‌یابد که جوانان در ایران به‌عنوان مهم‌ترین و بیشترین قشر استفاده‌کننده از شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند و در یکی از شرایط حساس سنی جامعه‌پذیری سیاسی قرار دارند. طبق تحقیقاتی که در ایران انجام شده است، جوانان بیشترین استفاده‌کننده از شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند (ر. ک. حبیب‌زاده و بخشی، ۱۳۹۵). در کنار این شرایط نوین، در جمهوری اسلامی ایران با گذشت بیش از چهل سال از آن، مسئله‌ی نسل جدید و هویت‌یابی آنان در محیط سیاسی و بازتولید ارزش‌های نظام سیاسی، به موضوعی مهم تبدیل شده است. از این رو، فهم میزان اثرگذاری عوامل جامعه‌پذیری سیاسی بر نحوه‌ی مواجهه با این موضوع ارزش راهبردی دارد.

البته مطالعات گوناگونی مانند تحقیقات عاملی و حسنی (۱۳۹۱)، فاضلی (۱۳۹۳) و

احمد پورترکمانی (۱۳۹۷) در خصوص تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جامعه‌پذیری و جامعه‌پذیری سیاسی انجام شده، اما مقایسه تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی با شبکه سنتی در جامعه‌پذیری سیاسی جوانان ایران دیده نشده است. اهمیت این مطالعه در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری درست و واقعی در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و وضعیت‌شناسی عوامل خانواده است. از این رو، مسئله اصلی این پژوهش کشف واقعیت تعادل یا عدم تعادل بین عوامل نوین جامعه‌پذیری سیاسی با عوامل سنتی است. بر این اساس، پرسش این تحقیق این است که جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان به‌عنوان قشر جوان در جمهوری اسلامی ایران، تا چه میزان متأثر از شبکه‌های اجتماعی در قیاس با شبکه سنتی خانواده است؟

پیشینه نظری

برای بررسی دقیق پیشینه تحقیق، به سایت‌های مرجع تحقیقات همچون ایران داک و همچنین فصلنامه‌های معتبر توجه شد. جمع‌بندی آن است که برخی تحقیقات مانند تحقیق عبدالعلی قوام (۱۳۶۹) در مقاله‌ای با عنوان «درآمدی بر جامعه‌پذیری سیاسی» (قوام، ۱۳۶۹) به بررسی ماهیت جامعه‌پذیری سیاسی پرداخته‌اند و کارکردهای جامعه‌پذیری سیاسی را مد نظر قرار داده‌اند؛ برخی دیگر از تحقیقات مانند تحقیق ویلیامز جی. گود (۱۳۸۹) مربوط به نقش عوامل سنتی در جامعه‌پذیری سیاسی است؛ برخی تحقیقات مانند تحقیق ترکمانی، ازکیا و ساروخانی (۱۳۹۷) با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری سیاسی جوانان با تأکید بر دسترس‌پذیری رسانه‌ای و کاربر فعال» به نقش عوامل نوین جامعه‌پذیری سیاسی پرداخته‌اند.

جدول شماره ۱. پیشینه نظری پژوهش

ردیف	نویسنده (سال انتشار)	عنوان پژوهش	نتیجه پژوهش
۱	عبدالعلی قوام (۱۳۶۹)	درآمدی بر جامعه‌پذیری سیاسی	جامعه‌پذیری باعث افزایش مشارکت اجتماعی و سیاسی می‌شود
۲	محمدتقی ایمانی (۱۳۶۹)	جامعه‌پذیری سیاسی	جامعه‌پذیری سیاسی باعث کاهش تشنجات و افزایش مشروعیت است
۳	سیداحمد جوادی (۱۳۸۲)	جامعه‌پذیری سیاسی و پایداری حکومت‌ها	انتقال فرهنگ سیاسی در جامعه‌پذیری سیاسی باعث مشروعیت‌یابی حکومت‌هاست
۴	اسدزاد (۱۳۹۳)	مقایسه نقش خانواده و مدرسه در جامعه‌پذیری دینی دانش‌آموزان	خانواده در جامعه‌پذیری دینی دانش‌آموزان بیشتر از مدرسه نقش دارد
۵	منصوره دسترنج (۱۳۹۲)	بررسی رابطه و ویژگی‌های خانواده با جامعه‌پذیری فرزندان	وجود ارتباط بین تحصیلات، اشتغال و درآمد پدر و مادر با جامعه‌پذیری
۶	سیدی (۱۳۹۲)	تأثیر مدرسه بر فرایند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان شهر گرگان	مدرسه توانسته است سیمایی مشروع در نظر دانش‌آموزان داشته باشد و عاملی اثرگذار در شکل‌گیری ارزش‌های دینی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی معرفی شود
۷	راسخ (۱۳۹۸)	تأثیر محیط آموزشی و رسانه‌های ارتباط جمعی بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان دانشگاه شیراز	بین سطح تحصیلات، رشته تحصیلی دانشجویان قبل از ورود به دانشگاه و دانشکده‌ای که در آن تحصیل می‌کنند و جامعه‌پذیری سیاسی آن‌ها ارتباط است
۸	حاضری و شریفی (۱۳۸۸)	بررسی تجربه جامعه‌پذیری دانش‌آموزان سال اول و دوم دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران و مقایسه آن با دو نسل قبل از خود	حضور در فضای مجازی، هم بر فرد جامعه‌پذیر هم دیگر عوامل جامعه‌پذیری تأثیر گذاشته است

۹	جعفری و همکاران (۱۳۹۳)	بررسی نقش اینترنت در توسعه سیاسی	اینترنت بستری مناسب برای گسترش مشارکت سیاسی به‌شمار می‌رود
۱۰	عبدالهیان و همکاران (۱۳۸۸)	تبیین رابطه کاربری اینترنت و مشارکت سیاسی در ایران	هرچه میزان و کیفیت استفاده از اینترنت بیشتر و بالاتر باشد، سطح مشارکت سیاسی کاربران اینترنت (دانشجویان) نیز افزایش می‌یابد
۱۱	ترکمانی، ازکیا و ساروخانی (۱۳۹۷)	نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری سیاسی جوانان با تأکید بر دسترس‌پذیری رسانه‌ای و کاربر فعال	شبکه‌های اجتماعی مجازی در راستای جامعه‌پذیری سیاسی غیررسمی عمل می‌کنند

همان‌گونه که در جدول آمده، مشخص است که در زمینه شناخت ماهیت و چیستی فضای مجازی و شناخت عوامل سنتی و نوین، مطالعات مختلفی صورت پذیرفته است. در تحقیقات مختلف، درباره نقش عوامل گوناگون اعم از خانواده، مدرسه، گروه همسالان، رسانه‌های جمعی، احزاب و گروه‌های سیاسی تحقیقات مفصلی انجام شده و همچنین در زمینه نقش اینترنت در وب ۱ و شبکه‌های اجتماعی مجازی (وب ۲) در جامعه‌پذیری سیاسی به‌ویژه در سالیان اخیر و با گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی، تحقیقات روبه‌فزونی نهاده، اما از روش تطبیقی برای جامعه‌پذیری سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی و عامل خانواده استفاده نشده است. بنابراین، موضوع این تحقیق دارای نوآوری است.

ادبیات مفهومی و نظری پژوهش

مفهوم‌شناسی

جامعه‌پذیری: جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن^۱ از نظر لغوی، به معنای انطباق با جامعه و آشناسازی با جامعه است (حق‌شناس و انتخابی، ۱۳۸۷: ۸۴۲). در جامعه‌شناسی جامعه‌پذیری به فرایندی گفته می‌شود که افراد یک جامعه ویژگی‌های ضروری عضویت در

1. Socialization.

جامعه را از آن طریق کسب کنند (Scruton, 2007: 649). هنجارها و ارزش‌های جامعه در این فرایند به افراد منتقل می‌شود تا فرد بتواند در نقش‌های مختلف اجتماعی حضور یابد.

جامعه‌پذیری سیاسی: جامعه‌پذیری سیاسی یکی از ابعاد مهم جامعه‌پذیری است. وجه تمایز اصلی جامعه‌پذیری سیاسی با جامعه‌پذیری به معنای عام و سایر جامعه‌پذیری‌ها، نحوه ارتباط میان فرد با نهاد سیاست و قدرت است. نخستین بار تالکوت پارسونز به آن توجه کرده و پرداخته است. پس از آن، محققان و نظریه‌پردازان زیادی مانند گابریل آلموند و لوسین پای جامعه‌پذیری سیاسی را مطالعه کرده‌اند، و از رهگذر این مطالعات، تعاریف مختلفی از جامعه‌پذیری سیاسی ارائه شده است.

جدول شماره ۲. تعاریف جامعه‌پذیری سیاسی

تعاریف	نظریه‌پرداز
وسیله‌ای که به کمک آن افراد معرفت سیاسی یا اطلاعات، ارزش‌های سیاسی یا باورهای اساسی و نگرش‌های سیاسی یا عقایدی درباره موضوعات معینی کسب می‌کنند.	راش (۱۳۷۷)
فرایندی که افراد از طریق آن، عناصری از محیط اجتماعی خود به دست می‌آورند. این عناصر عبارت‌اند از: شناخت نظام سیاسی، موجودیت و روش کار آن و احساس شایستگی سیاسی.	کلمن، به نقل از: چیلکوت (۱۳۷۸)
جریانی است که از طریق آن فرهنگ سیاسی از یک نسل به نسل دیگر منتقل می‌شود.	لانگتون (۱۹۶۹)
یادگیری تدریجی هنجارها، ایستارها و رفتار مقبول برای نظام سیاسی در حال تغییر است.	سیگل (۱:۱۹۶۵)
روندی توسعه‌ای که به وسیله آن افراد سمت‌گیری‌های سیاسی و الگوی رفتار را به دست می‌آورند.	ایستون، به نقل از: عالم (۱۱۷:۱۳۸۵)
فرایندی که طی آن فرهنگ سیاسی به فرد تزریق می‌شود. فرهنگ سیاسی از نظر وی عبارت است از نظام سیاسی آن‌گونه که در شناخت‌ها، احساسات و ارزیابی‌های مردم درونی شده است.	آلموند، به نقل از: پالمِر و همکاران (۱۳۷۲): (۱۵۱)
الفای تعمدی اطلاعات، ارزش‌ها و شیوه‌های عملی سیاسی به وسیله عوامل نهادی که رسماً این مسئولیت به آن‌ها داده شده است.	فرد گرنیشتاین (۱۹۶۸)

(منبع: یافته‌های پژوهش)

همان‌گونه که در جدول ملاحظه می‌شود، از نظر برخی محققان، در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی هنجارها و رفتارهای پذیرفته‌شده نظام سیاسی مستقر (فرهنگ سیاسی) به نسل‌های آینده منتقل می‌شود (عالم، ۱۳۷۳: ۱۱۷). برخی دیگر بر تثبیت، انتقال و تغییر و تحول فرهنگ سیاسی تأکید دارند (مهرداد، ۱۳۷۶: ۸۵).

در مجموع، بر اساس این تعاریف، جامعه‌پذیری سیاسی فرایند یا جریانی است که از کودکی آغاز می‌شود و تداوم می‌یابد. به تعبیر جامعه‌شناسان، از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. تعریفی که از جامعه‌پذیری سیاسی در این مقاله مد نظر است، عبارت از فرایندی است که به واسطه عوامل متعدد جامعه‌پذیر، آگاهی و آشنایی و گرایش‌های سیاسی افراد در برابر مقوله سیاست شکل می‌گیرد و رفتارها و واکنش‌های سیاسی متناسب با آن در مواجهه با حوادث، پدیده‌ها، وضعیت‌ها و روندها، تصمیمات سیاسی انجام پذیرد.

براین اساس، اتفاقی که در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی می‌افتد، انتقال، انطباق، سازگاری، تغییر و تحول، القاء، آشنایی، یادگیری هنجارها، ایستارها، ارزش‌ها و نمادها و سمت‌گیری‌های سیاسی است که باورها، نگرش‌ها، گرایش‌ها و شخصیت سیاسی فرد را شکل می‌دهد و واکنش‌های او را در برابر حوادث، پدیده‌ها، وضعیت‌ها و روندهای تصمیمات سیاسی تعیین می‌کند.

شبکه‌های اجتماعی مجازی: در متون پژوهشی تعاریف متعددی از شبکه‌های اجتماعی مجازی شده است. این تعاریف را می‌توان در دو مقوله اصلی فنی-مهندسی و جامعه‌شناختی-ارتباطی از هم تشخیص داد. در نگاه فنی، این شبکه‌ها محصول برنامه‌های کاربردی مبتنی بر اینترنت هستند که بر بنیادهای فناورانه وب نسل دوم ساخته شده‌اند (Berthon & et. al., 2012: 261)، و در نگاه جامعه‌شناختی-ارتباطی محتوا و روابطی هستند که در نتیجه تعاملات اجتماعی کاربران در بستر فناوری‌های دسترس‌پذیر مبتنی بر وب ایجاد شده‌اند (Bertot & et. al., 2010: 264). در واقع، شبکه اجتماعی مجازی مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب است که این امکان را برای اشخاص فراهم می‌آورد که توصیفات عمومی یا خصوصی برای خود ایجاد یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند، منابع خود را با آن‌ها به اشتراک بگذارند و از میان توصیفات عمومی دیگر افراد، برای

یافتن اتصالات جدید استفاده کنند (Boyd & Ellison, 2007: 210). در این پژوهش، منظور از شبکه‌های اجتماعی مجازی بستری است که پلتفرم‌ها یا پیام‌رسان‌های دوطرفه مانند اینستاگرام، تلگرام، توئیتر، سروش و ایتا را شامل می‌شود.

عوامل جامعه‌پذیری سیاسی

عوامل جامعه‌پذیری سیاسی همان عواملی هستند که در جامعه‌پذیری دخالت دارند؛ منتها با این تفاوت که این عوامل فرد را با مقوله سیاست و قدرت آشنا و جامعه‌پذیر می‌کند. این عوامل از یک منظر شامل عوامل سنتی و نوین می‌شوند. عوامل سنتی عبارت از خانواده، گروه همسالان، نظام آموزشی (مدرسه)، نهادها و آموزه‌های مذهبی، احزاب سیاسی و رسانه‌های ارتباط جمعی و عوامل نوین شامل وب یک و وب دو (شبکه‌های اجتماعی مجازی) هستند. در این تحقیق، از عوامل سنتی به خانواده و از عوامل نوین به وب دو توجه و میزان جامعه‌پذیری آن‌ها مقایسه می‌شود.

خانواده نخستین نهاد اجتماعی شدن کودکان یا اولین بستری است که فرهنگ سیاسی به نسل‌های جدید منتقل می‌شود و از عوامل بسیار مهم و اثرگذار در جامعه‌پذیری سیاسی است. خانواده بر اساس روابطی تعریف می‌شود که بین همسر و والدین و فرزندان برقرار می‌شود. پس، نوع و کیفیت روابط درونی که بین اعضای هر خانواده وجود دارد، شخصیتی را برای فرزندان شکل می‌دهد که مبنای ارزش‌ها و الگوی رفتاری از جمله کنش سیاسی آن‌ها در مراحل بعدی زندگی می‌شود (بخشایش اردستانی، ۱۳۸۲: ۸۷). نفوذ مستقیم و غیرمستقیم خانواده نفوذی نیرومند و دیرپاست. در نتیجه، شکل و نحوه تعامل والدین با فرزندان می‌تواند منجر به شکل‌گیری ایستارهای سیاسی آن‌ها، مهارت‌های لازم برای تعامل سیاسی و ایجاد احساس مسئولیت برای مشارکت فعال در نظام سیاسی شود.

توسعه فناوری‌های ارتباطی نوین زندگی بشر را دستخوش تغییر کرده است؛ به گونه‌ای که جامعه‌شناسان از آن به جامعه‌پذیری نوین یاد می‌کنند. مفهوم عوامل جامعه‌پذیری نوین با فضای اینترنت که در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی در دنیا آغاز شده گره خورده است. نسل اول وب در قالب سایت‌ها، وبلاگ‌ها و خدمات ایمیلی خود را نشان داد

و ارتباطی یک‌سویه را فراهم آورد. اما با ورود نسل وب دو (شبکه‌های اجتماعی مجازی) تحول شگرفی در روابط افراد و فرهنگ‌ها ایجاد شد.

از نظر «بوید» و «الیسون» در رویکرد وب ۲، سایت شبکه اجتماعی عبارت است از خدمات مبتنی بر وب که به افراد امکان می‌دهد: ۱. پروفایل عمومی در محدوده سیستم ایجاد کنند؛ ۲. فهرستی از سایر کاربران و اینکه با چه کسانی مرتبط هستند فراهم آورند؛ ۳. مشاهده و گردش فهرست ارتباطات در درون سیستم انجام گیرد. مفهوم شبکه اجتماعی همچنین در گفتمان عمومی پدیدار می‌شود، و این دو مفهوم اغلب به جای یکدیگر استفاده می‌شوند (Boyd & Ellison, 2007). در هر صورت، امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی واسطه پرقدرت بین زندگی شخصی افراد و جهان اجتماعی و سیاسی و در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی هستند.

چهارچوب نظری پژوهش

درباره جامعه‌پذیری سیاسی مطالعات نظری با رویکردهای مختلفی مانند انسان‌شناسی، روان‌شناسی، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی انجام شده است. این بررسی رویکرد جامعه‌شناسی را ملاک قرار داده است. نظریه پردازان متعددی با نگاه جامعه‌شناختی به جامعه‌پذیری سیاسی پرداخته‌اند. بیشتر نظریه پردازان و محققان در این حوزه از جمله مایکل راش بر این باورند که عوامل جامعه‌پذیری سیاسی طی فرایندی ابعاد شناختی، گرایشی و رفتاری افراد را شکل می‌دهند. چهارچوب نظری این پژوهش نیز بر همین مبنا قرار گرفته است.

راش بر این باور است که عوامل جامعه‌پذیری سیاسی از جمله خانواده، مدرسه، گروه‌های همسالان و رسانه‌ها از سه طریق تقلید، آموزش و انگیزش در سراسر زندگی فرد انجام می‌شود. در این فرایند ممکن است اهمیت هر یک از این عوامل از یک جامعه به جامعه دیگر، از یک فرد یا گروه به فرد یا گروهی دیگر در طول زمان متفاوت باشد (راش، ۱۳۷۷: ۱۰۷). از نظر وی، فرایند یادگیری در سراسر زندگی ادامه دارد، اما دوران کودکی و نوجوانی از دوران بزرگسالی مهم‌تر است (همان: ۱۱۰). از دیدگاه مایکل راش، «اجتماعی شدن سیاسی باید به گونه‌ای گسترده‌تر وسیله‌ای تعریف شود که به کمک آن افراد معرفت سیاسی یا اطلاعات، ارزش‌های سیاسی یا باورهای اساسی و نگرش‌های سیاسی یا عقایدی

را درباره موضوعات معینی کسب کنند» (همان: ۱۰۰). با این نگاه، جامعه‌پذیری سیاسی از نظر راش سه بعد اساسی آگاهی و معرفت، گرایش و رفتار دارد. فرایند جامعه‌پذیری سیاسی ساحت‌های شناختی، گرایشی و رفتاری افراد را شکل می‌دهد. این دسته‌بندی در بین محققان دیگری مانند قوام (۱۳۶۹)، مهرداد (۱۳۷۶)، گل‌وردی (۱۳۸۳) و کلمن (۱۹۶۵) قابل مشاهده است. این محققان نیز «جامعه‌پذیری سیاسی» را ناظر به فرایندی می‌دانند که جامعه از طریق آن، شناخت‌ها (دانسته‌ها یا باورهای فرد درباره نظام سیاسی، موجودیت و روش کار آن)، احساسات (نحوه احساس فرد در قبال نظام سیاسی نظیر حس وفاداری و احساس تکلیف مدنی) و احساس شایستگی سیاسی در جامعه و نقش بالفعل یا بالقوه فرد در نظام سیاسی جهت می‌دهد (Colman, 1965: 93).

الف) آگاهی و معرفت سیاسی: آگاهی شناخت مسائل و تحولات سیاسی-اجتماعی است. به عبارت دیگر، آگاهی سیاسی طرز تلقی‌ها و ارزیابی‌های یک فرد در خصوص امر سیاسی است که افراد جامعه از طریق کسب اطلاعات و تجربیات به وظایف، حقوق و نقش‌های خویش در حوزه سیاست پی می‌برند (قوام، ۱۳۶۹). از نظر راش، آگاهی‌ها و اطلاعات مناسب نه تنها به مسائل واقعی، مثلاً آنچه اتفاق افتاده است، بلکه به انتقال اندیشه‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌ها نیز مربوط می‌شود (راش، ۱۳۷۷: ۱۷۱). اهمیت آن موضوع در این حقیقت نهفته است که میزان آگاهی سیاسی افراد، نوع تلقی آن‌ها از مقبولیت و مشروعیت را تعیین می‌کند (ر. ک. مسعودنیا و مرادی، ۱۳۸۸، ج ۴: ۲۱۱).

یکی از مؤلفه‌های مهم آگاهی و معرفت سیاسی آشنایی افراد با نظام سیاسی است. این مؤلفه توجه صاحب‌نظران و پژوهشگران جامعه‌پذیری سیاسی را به خود جلب کرده است. مایکل راش جامعه‌پذیری سیاسی را به گونه‌ای معرفی می‌کند که به وسیله آن افراد در جامعه معین با نظام سیاسی آشنا می‌شوند و در این فرایند تا اندازه‌ای درخور توجه ادراکشان از سیاست و واکنش‌هایشان به پدیده‌های سیاسی تعیین می‌شود (راش، ۱۳۷۷: ۱۷۱). احمد بخشایش نیز در اثرش بر این اعتقاد است که افراد در فرایند جامعه‌پذیری با نهادهای اجتماعی که از قبل وجود داشته‌اند آشنا می‌شوند (بخشایش اردستانی، ۱۳۸۲: ۸۵).

مؤلفه مهم دیگری که افراد در جامعه‌پذیری سیاسی درباره آن آگاهی و شناخت کسب

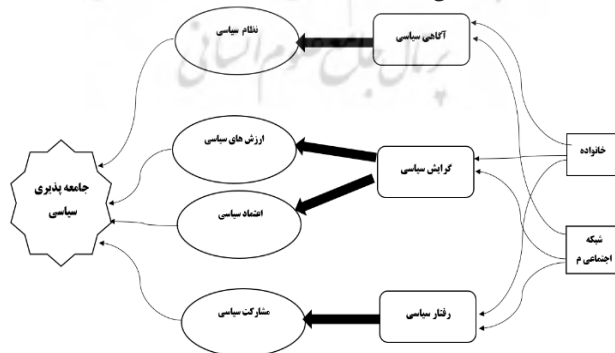
می‌کنند، چهره‌های سیاسی است. با توجه به اینکه در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، فرهنگ سیاسی به نسل‌های بعد منتقل می‌شود، می‌باید به ضوابط فرهنگ سیاسی نظر ویژه داشت. یکی از آن‌ها شناخت چهره‌های سیاسی و رویکرد افراد جامعه به آن‌هاست. در این راستا، افراد یاد می‌گیرند که «از ساخت‌ها و نقش‌های نخبگان سیاسی مختلف و خط‌مشی‌های سیاسی پیشنهادی که در جریان روبه‌بالای خط‌مشی‌سازی وجود دارد، چه شناختی دارند. احساسات و عقایدشان در مورد این ساخت‌ها، رهبران و خط‌مشی‌های سیاسی پیشنهادی چیست» (عابدی اردکانی، ۱۳۹۳، ج ۹: ۱۳۳-۱۶۹).

ب) گرایش‌ها و باورهای سیاسی: عوامل مؤثر در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی، گرایش‌ها و باورهای سیاسی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به نظر راس، باورهای اساسی درباره ماهیت جامعه، درباره افراد و گروه‌ها و درباره جهان فراسوی آن‌ها تعریف می‌شوند. آن‌ها برای مثال ممکن است با باورهای اخلاقی، دینی، اجتماعی یا سیاسی، ساده یا پیچیده، دارای شالوده‌ای کاملاً استوار یا کمتر استوار، مثبت یا منفی باشند، اما به درجات متفاوت، نگرش‌ها یا عقاید افراد را درباره موضوعات، افراد، مسائل و رویدادهای معین تقویت می‌کنند و شکل می‌دهند (همان: ۱۳۸).

یکی از مؤلفه‌هایی که کارکرد جامعه‌پذیری سیاسی نیز محسوب می‌شود اعتماد سیاسی است. اعتماد سیاسی سطحی از اعتماد اجتماعی است که شهروندان به نهادهای تصمیم‌گیری و مدیران سیاسی حکومت دارند (گیدنز، ۱۳۷۷: ۱۰۵). به همین جهت، اعتماد متقابل مردم و نظام مهم‌ترین عامل روحی و روانی است که فرایند مشارکت مردم در نظام سیاسی را تسهیل می‌کند و موجودیت نظام را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

علاوه بر اعتماد سیاسی، ارزش‌های سیاسی نیز از طریق فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در افراد درونی و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. ارزش‌های سیاسی، باورها و احساساتی است که در فعالیت‌های سیاسی افراد تجلی می‌شود و جهت‌گیری آن‌ها را درباره نهادها و پدیده‌های سیاسی مشخص می‌کند. این مؤلفه در نگاه محققان اهمیت زیادی دارد؛ به گونه‌ای که جامعه‌پذیری سیاسی را فرایندی می‌دانند که از طریق آن ارزش‌ها و ایستارهای سیاسی معینی از نظام سیاسی در افراد شکل می‌گیرد.

پ) رفتار سیاسی: رفتار سیاسی شامل هرگونه مشارکت و درگیر شدن فردی و جمعی در فرایند سیاسی یا هر فعالیت است که دربارهٔ سیاست پیامد سیاسی داشته باشد (حیدری، ۱۳۸۷، ج ۱۱: ۱۶). افزایش مشارکت شهروندان در ادارهٔ جامعه دغدغه‌های نظام‌های سیاسی را تشکیل می‌دهد. این مهم در فرایند جامعه‌پذیری سیاسی شکل می‌گیرد؛ یعنی فرد در این فرایند دانش‌ها و مهارت‌های لازم اجتماعی را برای مشارکت مؤثر و فعال در زندگی گروهی و اجتماعی کسب می‌کند (شایان‌مهر، ۱۳۷۷: ۱۵۲). از نظر محققان، جامعه‌پذیری سیاسی مشارکت سیاسی درگیر شدن فرد در سطوح مختلف فعالیت در نظام سیاسی، از عدم درگیری سیاسی تا داشتن مقام رسمی سیاسی است. بالاترین سطح مشارکت سیاسی کسب مقام سیاسی است و پایین‌ترین آن رأی دادن یا گزینش حکومتمگران به طور مستقیم یا غیرمستقیم است که از این طریق، در شکل‌گیری سیاست عمومی سهیم می‌شوند (راش، ۱۳۷۷: ۸۸). تقریباً بیشتر تحقیقات از سنجش‌های مشارکت سیاسی یا سلسله‌مراتب مشارکت سیاسی راش و میلبراث استفاده کرده‌اند که عبارت‌اند از شرکت در انتخابات مختلف سراسری، تشویق دیگران به شرکت در انتخابات سراسری، پیگیری اطلاعات و اخبار سیاسی از طریق رسانه‌ها، شرکت در بحث‌های سیاسی، عضویت در تشکل سیاسی و احزاب سیاسی یا تشکل دانشجویی، تبلیغ انتخاباتی به نفع کاندیدای موردعلاقهٔ خود در انتخابات سراسری، ارائهٔ نظرهای انتقادی یا اصلاحی به مسئولان و دستگاه‌های دولتی. باین‌همه، مشارکت سیاسی افراد یک‌سان نیست. شواهد فراوانی وجود دارد که نشان می‌دهد مشارکت سیاسی در همهٔ گروه‌های سنی متفاوت است (راش، ۱۳۹۱: ۱۳۳).

نمودار شماره ۱: مدل نظری پژوهش

(منبع: یافته‌های پژوهش)

نوع و روش پژوهش

این پژوهش از حیث هدف، تحقیق کاربردی است. رویکرد روشی حاکم بر این پژوهش، کمی و روش آن پیمایشی است. روش پیمایش به دنبال آن است که نگرش‌ها و باورهای افراد را در سطحی نسبتاً وسیع و گسترده بررسی کند. «پیمایش یک شیوه رجوع به واقعیت است نه صرفاً یک شیوه جمع‌آوری اطلاعات» (سرای، ۱۳۷۲). ابزار گردآوری نیز پرسش‌نامه محقق ساخته بوده است. جامعه آماری این پژوهش دانشجویان مقطع کارشناسی رشته‌های علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، همه دانشکده‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز و دانشجویان ترم‌های مختلف کارشناسی بودند و به صورت متوازن انتخاب شدند. با این ویژگی، تعداد دانشجویان تقریباً پانزده هزار نفر بود.

در این پژوهش، حجم نمونه پس از پیش‌آزمون پرسش‌نامه و برآورد واریانس متغیرهای مورد مطالعه بر اساس فرمول کوکران و با در نظر گرفتن فرض حداکثر ناهمگنی یا شکاف پنجاه‌پنجاه ($p.q = 5 \times 5$)، برابر ۳۸۴ نفر است. برای سنجش پایایی، از آلفای کرونباخ استفاده شد. مقادیر آلفای کرونباخ به دست آمده برای متغیرها در جدول ۳ نشان داده شد. به منظور سنجش اعتبار صوری نیز، پس از طراحی گویه‌های طیف‌های مربوط (بر اساس ادبیات و دیدگاه‌های نظری)، در اختیار ۳۵ کارشناسان قرار گرفت. مقادیر آن با ۰/۸۳۵ نشان داد که از مقدار ۰/۷ بیشتر است. بدین‌سان، پایایی ابزار اندازه‌گیری تأیید شد.

جدول شماره ۳. پایایی پرسش‌نامه و متغیرهای پژوهش

متغیر (پرسش‌نامه)	تعداد عبارت‌ها	مقادیر آلفای کرونباخ
شبکه‌های اجتماعی مجازی	8	851/0
شبکه سنتی خانواده	9	745/0
نظام سیاسی	5	855/0
ارزش‌های سیاسی	9	781/0
اعتماد سیاسی	6	811/0
مشارکت سیاسی	6	835/0
کل پرسش‌نامه	50	840/0

(منبع: یافته‌های پژوهش)

یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش حاصل استخراج داده‌هایی از پرسش‌نامه توزیع شده است که توسط ۳۸۴ نفر تکمیل شده و مبنای تجزیه و تحلیل این پژوهش قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی انجام شده است. در آمار استنباطی از آزمون مقایسه‌ای تی. (t)، آزمون ضریب هم‌بستگی و مدل معادلات ساختاری استفاده و آزمون فرضیه‌های پژوهش ارائه شده است.

۱. یافته‌های توصیفی تحقیق

جدول و شکل ۴ وضعیت جنسیت پاسخ‌گویان را نشان می‌دهد. از نمونه سیصد و هشتاد و چهار نفری، ۴۷/۱ درصد مرد و ۵۲/۹ درصد زن هستند.

جدول شماره ۴. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۲۰۳	۹/۵۲
مرد	۱۸۱	۱/۴۷
کل	۳۸۴	۱۰۰

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۵ وضعیت عضویت پرسش‌شوندگان در خصوص شبکه‌های اجتماعی است. بیشترین تعداد پاسخ‌گویان در شبکه اجتماعی واتساپ، اینستاگرام و تلگرام عضویت دارند و کمترین آن‌ها به ترتیب در شبکه اجتماعی توئیتر (۱۷/۵)، سروش (۹/۵) و ایتا (۶/۶) عضویت دارند.

جدول شماره ۵. توزیع فراوانی دانشجویان بر حسب عضویت در شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی	عضویت (درصد)
واتساپ	۹/۹۴
اینستاگرام	۲/۷۴
تلگرام	۳/۷۰
توئیتر	۳/۱۷
سروش	۵/۹
ایتا	۶/۶

(منبع: یافته‌های پژوهش)

مطالعه تطبیقی تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی و... - مصطفی بزرکار (۲۷۹-۲۵۲) / ۲۶۷

جدول ۶ وضعیت زمان حضور در شبکه‌های اجتماعی در طول شبانه‌روز را سنجیده است. بیشترین تعداد دانشجویان سه تا چهار ساعت در طول شبانه‌روز در شبکه‌های اجتماعی حضور دارند و کمترین تعداد دانشجویان اظهار کردند که کمتر از یک ساعت در طول شبانه‌روز در شبکه‌های اجتماعی حضور دارند.

جدول شماره ۶. توزیع فراوانی دانشجویان برحسب مدت زمان حضور

در شبکه‌های اجتماعی در طول شبانه‌روز

درصد انباشته	درصد	فراوانی	مدت زمان حضور دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی در طول شبانه‌روز
۶/۳	۶/۳	۱۴	کمتر از یک ساعت
۴/۲۹	۸/۲۵	۹۹	یک تا دو ساعت
۲/۷۴	۸/۴۴	۱۷۲	سه تا چهار ساعت
۱۰۰	۸/۲۵	۹۹	پنج ساعت و بیشتر
	۱۰۰	۳۸۴	کل

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۷ وضعیت سابقه استفاده دانشجویان از شبکه‌های اجتماعی است. در این زمینه، بیشترین تعداد دانشجویان بیش از چهار سال از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.

جدول شماره ۷. توزیع فراوانی دانشجویان برحسب سابقه استفاده از شبکه‌های اجتماعی

درصد انباشته	درصد	فراوانی	سابقه استفاده دانشجویان از شبکه‌های اجتماعی
۴/۲	۴/۲	۹	یک سال
۱/۷	۷/۴	۱۸	دو سال
۲/۱۳	۱/۶	۲۳	سه سال
۱۰۰	۸/۸۶	۳۳۰	چهار سال به بالا
	۱۰۰	۳۸۰	کل
		۴	بی پاسخ

(منبع: یافته‌های پژوهش)

۲. یافته‌های استنباطی پژوهش

الف) وضعیت سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده

برای معیارهای آماری میانگین و انحراف معیار به منظور شناخت وضعیت سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده، از آزمون تی استفاده شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهد که میانگین تعداد زیادی از سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده از متوسط طیف لیکرت (مقدار ۳) کمتر و مقدار احتمال متناظر با آماره تی. پرسش‌های مذکور از خطای ۰.۰۵ بیشتر است. پس، فرض صفر رد نمی‌شود و میانگین پرسش‌های متناظر کمتر از حد متوسط طیف لیکرت و نشان‌دهنده این است که پرسش‌های با میانگین کمتر از طیف لیکرت، در نگرش به شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده، کمتر از حد متوسط نقش دارند.

انحراف معیارها نیز به هم نزدیک هستند، که نشانه دقت هم‌اندازه در پاسخ به سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده است. صرفاً دو پرسش «خانواده من به مسائل شرعی و مذهبی مقید هستند» با میانگین ۳.۷۳ و «اغلب تصمیم‌گیری‌ها در خانواده‌ام به صورت جمعی انجام می‌گیرد» با میانگین ۳.۶۴ به طور معناداری از متوسط طیف لیکرت بیشتر هستند ($p > 0.05$) و می‌توان گفت بیشتر از حد متوسط در وضعیت سیاسی دانشجویان نقش دارند.

کمترین میانگین با مقدار ۱.۷۸ مربوط به عبارت «اهل تبادل نظر سیاسی در گروه‌های فضای مجازی هستم» از زیرمجموعه شبکه‌های اجتماعی مجازی است و نشان می‌دهد تبادل نظر سیاسی دانشجویان در گروه‌های فضای مجازی بسیار کمتر از حد متوسط است.

جدول شماره ۸. نتایج آزمون تی. در بررسی میانگین سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش

در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده (تعداد: ۳۸۴)

شبکه	پرسش‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده و مدرسه	میانگین	انحراف معیار	آماره تی	معناداری	احتمال
شبکه‌های اجتماعی مجازی	اخبار سیاسی را در شبکه‌های اجتماعی مجازی (واتساپ، تلگرام، اینستاگرام، توئیتر و...) دنبال می‌کنم.	2.78	1.41	3.01-	P>.05	
	اهل تبادل نظر سیاسی در گروه‌های فضای مجازی هستم.	1.78	1.09	22.06-	P>.05	
	به صحت و درستی اخبار سیاسی شبکه‌های اجتماعی مجازی اعتماد دارم.	2.21	1.04	14.90-	P>.05	
	میزان شناخت شما از نظام سیاسی کشور (مانند قانون اساسی و نهادهای سیاسی) از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (مانند تلگرام، واتساپ و اینستاگرام).	2.46	1.08	9.77-	P>.05	
	میزان کسب اطلاعات شما درباره چهره‌های سیاسی کشور از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (مانند تلگرام و اینستاگرام).	2.58	1.10	7.41-	P>.05	
	میزان علایق شما به ارزش‌های سیاسی (مانند آزادی، استقلال و وحدت ملی) از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (مانند تلگرام و اینستاگرام).	2.70	1.25	4.68-	P>.05	
	میزان اعتماد یا بی‌اعتمادی شما به نظام (اعتماد به اصل نظام، کارگزاران و نهادهای سیاسی) از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (مانند تلگرام و اینستاگرام).	2.59	1.15	6.95-	P>.05	
	میزان تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در	2.40	1.20	9.76-	P>.05	

				مشارکت یا عدم مشارکت شما (در انتخابات، بیان مواضع سیاسی و شرکت در راه‌پیمایی و...).	
P>.05	4.77-	1.24	2.70	در خصوص مسائل سیاسی، اجتماعی و... در خانواده ما بحث و تبادل نظر وجود دارد.	شبکه سنتی خانواده
0.05 > p	12.53	1.15	3.73	خانواده من به مسائل شرعی و مذهبی مقید هستند.	
0.05 > p	13.35	0.93	3.64	اغلب تصمیم‌گیری‌ها در خانواده‌ام به صورت جمعی انجام می‌گیرد.	
P>.05	3.46-	1.28	2.77	خانواده در شکل‌گیری علاقه‌های سیاسی من اثرگذار بوده است.	
P>.05	4.44-	1.15	2.74	میزان شناخت شما از نظام سیاسی کشور (مانند قانون اساسی و نهادهای سیاسی) از طریق خانواده.	
P>.05	4.81-	1.19	2.71	میزان کسب اطلاعات شما دربارهٔ چهره‌های سیاسی کشور از طریق خانواده.	
P>.05	3.44-	1.17	2.79	میزان علائق شما به ارزش‌های سیاسی (مانند آزادی، استقلال و وحدت ملی) از طریق خانواده.	
P>.05	5.89-	1.19	2.64	میزان اعتماد یا بی‌اعتمادی شما به نظام (اعتماد به اصل نظام، کارگزاران و نهادهای سیاسی) از طریق خانواده.	
P>.05	2.76-	1.29	2.82	میزان تأثیر خانواده در مشارکت یا عدم مشارکت شما در انتخابات، بیان مواضع سیاسی و شرکت در راه‌پیمایی و... .	

(منبع: یافته‌های پژوهش)

ب) بررسی میانگین متغیرهای پژوهش

معیارهای آماری متغیرهای پژوهش محاسبه و به همراه مقایسهٔ نتایج آزمون تی. در جدول ۹ ارائه شده است. نتایج آزمون تی. در مقایسهٔ میانگین متغیرهای پژوهش با میانگین طیف

لیکرت (مقدار ۳)، نشان می‌دهد که سطوح معناداری (مقدار احتمال) برای متغیرهای شبکه‌های اجتماعی مجازی، شبکه سنتی خانواده، نظام سیاسی، اعتماد سیاسی، متغیر کلی شبکه‌ها، متغیر کلی جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان از خطای ۰.۰۵ بیشتر است و بنابراین، فرض صفر رد نمی‌شود و می‌توان گفت میانگین متغیرهای مذکور کمتر از حد متوسط مانند شبکه‌های اجتماعی مجازی، شبکه سنتی خانواده، نظام سیاسی، اعتماد سیاسی، متغیر کلی شبکه‌ها یا در حد متوسط متغیر کلی جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان اند. نتایج آزمون تی. همچنین نشان می‌دهد که سطوح معناداری (مقدار احتمال) برای متغیرهای ارزش‌های سیاسی و مشارکت سیاسی از خطای ۰.۰۵ کمتر است و بنابراین، فرض صفر رد می‌شود و می‌توان گفت میانگین متغیرهای مذکور بیشتر از حد متوسط اند.

جدول شماره ۹. نتایج آزمون تی. در بررسی میانگین متغیرهای پژوهش

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	آماره تی.	احتمال معناداری
شبکه‌های اجتماعی مجازی	2.44	0.80	13.67-	$P > 0.05$
شبکه سنتی خانواده	2.99	0.81	0.30-	$P > 0.05$
نظام سیاسی	2.83	0.78	4.30-	$P > 0.05$
ارزش‌های سیاسی	3.39	0.69	11.17	$0.05 > p$
اعتماد سیاسی	2.73	1.05	5.06-	$P > 0.05$
مشارکت سیاسی	3.16	1.02	3.02	$0.05 > p$
متغیر کلی شبکه‌ها	2.60	0.64	12.39-	$P > 0.05$
متغیر کلی جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان	3.03	0.76	0.68	$P > 0.05$

(منبع: یافته‌های پژوهش)

پ) بررسی وضعیت سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان

میانگین تعدادی از سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص جامعه‌پذیری سیاسی

دانشجویان از متوسط طیف لیکرت (مقدار ۳) کمتر، و مقدار احتمال متناظر با آماره تی. سؤال‌های مذکور از خطای ۰.۰۵ بیشتر است. پس، فرض صفر رد نمی‌شود و میانگین سؤال‌های متناظر کمتر از حد متوسط طیف لیکرت و نشان‌دهنده این است که پرسش‌ها با میانگین کمتر از طیف لیکرت، در نگرش به جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان، کمتر از حد متوسط نقش دارند. انحراف معیارها نیز به هم نزدیک هستند، که نشانه دقت هم‌اندازه در پاسخ به سؤال‌های پرسش‌نامه پژوهش در خصوص جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان شامل نظام سیاسی، ارزش‌های سیاسی، اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی است.

بیشترین میانگین مربوط است به پرسش «باید از دشمنی بین مذاهب پرهیز کرد». زیرمجموعه ارزش‌های سیاسی با میانگین ۴.۲۱ و نتایج آزمون تی. نشان می‌دهد که میانگین پرسش مذکور به طور معناداری از متوسط طیف لیکرت بیشتر است ($p < 0.05$) و می‌توان گفت پرهیز از دشمنی بین مذاهب به‌عنوان یک ارزش سیاسی، بیشتر از حد متوسط در جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان نقش دارد. سایر پرسش‌های جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان که میانگین آن‌ها به طور معناداری بالاتر از متوسط طیف لیکرت است نیز بیشتر از حد متوسط در جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان نقش دارند. کمترین میانگین با مقدار ۲.۱۴ مربوط به عبارت «معمولاً دولت با مردم صادقانه رفتار می‌کند» از زیرمجموعه اعتماد سیاسی است و نشان می‌دهد اعتماد سیاسی به مسئولان بسیار کمتر از حد متوسط است.

ت) هم‌بستگی بین متغیرهای پژوهش

به‌منظور محاسبه و تعیین میزان هم‌بستگی بین متغیرهای پژوهش شامل شبکه‌های اجتماعی مجازی، شبکه سنتی خانواده، نظام سیاسی، ارزش‌های سیاسی، اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی، از ضریب هم‌بستگی پیرسون و آزمون معناداری در سطح خطای ۰/۰۵ استفاده شده و بر اساس نتایج مندرج در جدول شماره ۹ می‌توان گفت سطوح معناداری همه ضرایب هم‌بستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش، از خطای ۰/۰۵ کمتر است و بنابراین، همه روابط دوه‌دویی بین متغیرهای پژوهش شامل شبکه‌های اجتماعی مجازی، شبکه سنتی خانواده، نظام سیاسی، ارزش‌های سیاسی، اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی معنادار در نظر گرفته می‌شوند.

ضریب هم‌بستگی پیرسون بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و نظام سیاسی، مقدار $0/533$ محاسبه شده و در سطح خطای 0.05 مستقیم و معناداری است؛ بدین معنا که با افزایش شبکه‌های اجتماعی مجازی، نگرش به نظام سیاسی افزایش می‌یابد.

ضریب هم‌بستگی پیرسون بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارزش‌های سیاسی، مقدار $0/346$ محاسبه شده و در سطح خطای 0.05 مستقیم و معناداری است؛ بدین معنا که با افزایش شبکه‌های اجتماعی مجازی، نگرش به ارزش‌های سیاسی افزایش می‌یابد.

ضریب هم‌بستگی پیرسون بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و اعتماد سیاسی، مقدار $0/348$ - محاسبه شده و در سطح خطای 0.05 معکوس و معناداری است؛ بدین معنا که با افزایش شبکه‌های اجتماعی مجازی، اعتماد سیاسی کاهش می‌یابد.

ضریب هم‌بستگی پیرسون بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و مشارکت سیاسی، مقدار $0/365$ محاسبه شده و در سطح خطای 0.05 مستقیم و معناداری است؛ بدین معنا که با افزایش شبکه‌های اجتماعی مجازی، نگرش به مشارکت سیاسی افزایش می‌یابد.

ث) آزمون آثار متغیرهای شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی در این قسمت با استفاده از نتایج حاصل از مدل درونی پژوهش (مدل معادلات ساختاری)، به بررسی و آزمون آثار متغیرهای شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان پرداخته می‌شود. نتایج نشان می‌دهد همه مقادیر قدر مطلق تی. بیشتر از $1/96$ هستند (احتمال‌های معناداری آزمون تی. از خطای $0/05$ کمتر هستند) و بنابراین همه مسیرهای مدل معادلات ساختاری در خصوص آثار شبکه‌های اجتماعی مجازی و شبکه سنتی خانواده بر نظام سیاسی، ارزش‌های سیاسی، اعتماد سیاسی و مشارکت سیاسی با ضرایب استاندارد متناظر معنادارند.

شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد $0/401$ بر نظام سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) و معناداری دارد، در حالی که شبکه سنتی خانواده با ضریب استاندارد $0/338$ بر نظام سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) دارد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد $0/365$ بر ارزش‌های سیاسی تأثیر

مثبت (مستقیم) و معناداری دارد؛ حال آنکه شبکه سنتی خانواده با ضریب استاندارد ۰/۴۱۱ بر ارزش‌های سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) دارد و این نشان‌دهنده این واقعیت است که خانواده همچنان عاملی مهم در جامعه‌پذیری است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۳۲۴- بر اعتماد سیاسی تأثیر منفی (معکوس) و معناداری دارد و بدن معناست که گویا با توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی، اعتماد سیاسی کاهش می‌یابد. این یافته در مقایسه با شبکه سنتی خانواده، نشان می‌دهد که عامل خانواده در جامعه‌پذیری اعتماد سیاسی می‌تواند نقش بیشتری ایفا کند؛ زیرا بر اساس تجزیه و تحلیل داده شبکه خانواده با ضریب استاندارد ۰/۳۶۳ بر اعتماد سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) و معناداری دارد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۵۱۹ بر مشارکت سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) و معنادار، و در قیاس با خانواده، نفوذ بیشتر در جامعه‌پذیری مشارکت سیاسی دارند؛ چون شبکه سنتی خانواده با ضریب استاندارد ۰/۴۲۷ بر مشارکت سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) و معناداری دارد. بنابراین، هر قدر شبکه اجتماعی بیشتر نفوذ داشته باشد، مشارکت سیاسی نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون آثار بین متغیرهای پژوهش

از	به	ضریب استاندارد	مقدار تی.	احتمال معناداری	نتیجه	نوع اثر
شبکه‌های اجتماعی مجازی	نظام سیاسی	401/0	159/8	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه‌های اجتماعی مجازی	ارزش‌های سیاسی	365/0	039/4	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه‌های اجتماعی مجازی	اعتماد سیاسی	-324/0	558/3-	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	معکوس
شبکه‌های اجتماعی مجازی	مشارکت سیاسی	374/0	212/7	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه سنتی خانواده	نظام سیاسی	338/0	263/4	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه سنتی خانواده	ارزش‌های سیاسی	411/0	652/3	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه سنتی خانواده	اعتماد سیاسی	363/0	738/5	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم
شبکه سنتی خانواده	مشارکت سیاسی	427/0	686/3	(05/0 > p)	تأیید می‌شود	مستقیم

(منبع: یافته‌های پژوهش)

بحث و نتیجه

در این پژوهش، مشخص شده که حضور دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی واقعیتی انکارناپذیر است و فضای مجازی به مثابه زندگی دوم برای آنهاست. بر اساس یافته این تحقیق، بیش از هفتاد درصد از دانشجویان به طور میانگین از سه ساعت به بالا در طول شبانه‌روز حضور دارند و علاوه بر آن، بیش از نود درصد از پاسخ‌گویان بیش از سه سال از سابقه حضورشان در شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌گذرد و این بدان معناست که فضای مجازی آبخور دریافت اطلاعات افراد جامعه است و درصد پاسخ‌گویی به پرسش‌های مربوط به بُعد آگاهی سیاسی بسیار معنادار و نشان‌دهنده این واقعیت است که ۵۹ درصد از پاسخ‌گویان اخبار سیاسی خود را در شبکه‌های اجتماعی مجازی (واتساپ، تلگرام، اینستاگرام، توئیتر و...) دنبال می‌کنند. این یافته کاملاً با چهارچوب نظری انطباق دارد و مشخص شد که جامعه‌پذیری سیاسی از طریق عوامل مختلف، هر سه ساحت انسان یعنی معرفت و آگاهی سیاسی، گرایش و باور سیاسی و رفتار سیاسی را به صورت مثبت یا منفی تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین، نتایج تحقیقی که ترکمانی، ازکیا و ساروخانی (۱۳۹۷) با عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری سیاسی جوانان با تأکید بر دسترس‌پذیری رسانه‌ای و کاربر فعال» انجام داده‌اند تأیید می‌شود.

بنابراین، انتظار این است که فرهنگ و سبک زندگی سیاسی دانشجویان بیش از اینکه از عوامل سنتی خانواده اثر پذیرد، متأثر از شبکه‌های اجتماعی باشد. اما این تحقیق حقایق دیگری را کشف کرده است.

مقایسه تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر متغیرهای جامعه‌پذیری سیاسی با خانواده نشان می‌دهد که خانواده برخلاف تصور عمومی، همچنان بر جامعه‌پذیری سیاسی تأثیرگذار است و این تأثیرگذاری در بر برخی متغیرها مانند ارزش‌های سیاسی با وجود رواج شبکه‌های اجتماعی مجازی، نسبت به فناوری ارتباطی نوظهور بیشتر است؛ با این توضیح که شبکه سنتی خانواده با ضریب استاندارد ۰/۴۱۱ بر ارزش‌های سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) دارد و تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۳۶۵ است. اگر تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سایر متغیرهای جامعه‌پذیری سیاسی نسبت به خانواده بیشتر

است، بدان معنا نیست که خانواده به طور کلی نفوذ و جامعه‌پذیری سیاسی خود را از دست داده است. طبق یافته‌های تحقیق، شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۴۰۱ بر شناخت نظام سیاسی تأثیر مثبت (مستقیم) و معناداری دارد، اما تأثیرگذاری شبکه سنتی خانواده با ضریب استاندارد ۰/۳۳۸ است. ۲۶ درصد پرسش‌شونده‌ها درباره تأثیر خانواده در آشنایی‌شان با نظام سیاسی و ارکان، آن را زیاد و بسیار زیاد و ۳۴ درصد متوسط دانستند و در نهایت سی درصد ابراز مخالفت کرده‌اند. این ضرایب بدان معناست که خانواده نسبت به شبکه‌های اجتماعی تأثیر کمتری در شناخت سیاسی افراد دارد، اما هنوز نقش و کارکرد خود را حفظ کرده است.

در خصوص مشارکت سیاسی هم شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۵۱۹ نسبت به خانواده با ضریب استاندارد ۰/۴۲۷ تأثیرگذاری بیشتری دارد، اما این تأثیرگذاری مطلق نیست و خانواده هنوز جایگاه خوبی دارد.

مقایسه تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی با خانواده بر متغیر اعتماد سیاسی در جامعه‌پذیری بیانگر این است که خانواده با ضریب استاندارد ۰/۳۶۳ و شبکه‌های اجتماعی مجازی با ضریب استاندارد ۰/۳۲۴ - تأثیر معناداری بر اعتماد سیاسی دارد؛ یعنی با توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی، اعتماد سیاسی کاهش می‌یابد، اما با توسعه شبکه سنتی خانواده، اعتماد سیاسی افزایش می‌یابد.

در مجموع، شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان نقش آفرین است. پیشی گرفتن شبکه‌های اجتماعی مجازی بر عامل خانواده یک واقعیت است. از آنجاکه هنوز قداست خانواده و جایگاه آن در ارزش‌های کلان جامعه اسلامی حفظ شده، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عامل خانواده با وجود توسعه و نفوذ شبکه‌های اجتماعی مجازی در همه تاروپود زندگی دانشجویان، هنوز از موقعیت خوبی برخوردار است. این وضعیت تا زمانی تداوم خواهد داشت که پایداری خانواده دستخوش تغییرات اساسی نشود. البته عوامل متعدد زمینه‌ای و مداخله‌گر در تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی وجود دارند که می‌توان با پژوهش‌های علمی، آن‌ها را کشف، و از این رهگذر جهت‌های جامعه‌پذیری از ناحیه شبکه‌های اجتماعی مجازی یا خانواده را با ارزش‌های اصیل انقلابی و اسلامی تنظیم کرد.

کتابنامه

- احمدپور ترکمانی، بابک و دیگران (۱۳۹۷). «تبیین جامعه‌شناختی نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری سیاسی»، مجله جهانی رسانه، س ۱۳، ش ۱، ص ۶۶-۹۲، شناسه دیجیتال: ۲۲۰۵۹.۱۰/۶۸۲۳۵.۲۰۱۸gmj.
- _____ (۱۳۹۷). «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جامعه‌پذیری سیاسی جوانان با تأکید بر دسترس‌پذیری رسانه‌ای و کاربر فعال»، مطالعات رسانه‌ای، س ۱۳، ش ۴۱، ص ۲۱-۳۹.
- استفانی، گرت (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی جنسیت، ترجمه کتایون بقایی، تهران، نشر دیگر.
- ایمانی، محمدتقی (۱۳۶۹). «جامعه‌پذیری سیاسی»، جامعه‌شناسی کاربردی، س ۴، ش ۳، ص ۸۱-۹۶.
- بخشایش اردستانی، احمد (۱۳۸۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی، تهران، دانشگاه آزاد.
- پاول، بینگهام و دیگران (۱۳۷۷). چارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی، ترجمه علیرضا طیب، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی ریاست جمهوری.
- جعفری، علی و مهدی روحانی (بی‌تا). «بررسی نقش اینترنت در توسعه سیاسی»، پژوهش‌های ارتباطی، س ۲۱، ش ۷۷، ص ۱۲۳-۱۴۲، شناسه دیجیتال: ۲۲۰۸۲.۱۰/۱۵۳۰۶.۲۰۱۴cr.
- جوادی، سیداحمد (۱۳۸۲). «جامعه‌پذیری سیاسی و پایداری حکومت‌ها»، مطالعات دفاعی استراتژیک، س ۴، ش ۱۶، ص ۸۵-۹۶.
- حاضری، علی محمد و اسماعیل شریفی (بی‌تا). «بررسی تجربه جامعه‌پذیری دانش‌آموزان سال اول و دوم دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران و مقایسه آن با دو نسل قبل از خود»، مجله جامعه‌شناسی ایران، س ۱۰، ش ۴، ص ۱-۲۵.
- حبیب‌زاده، اصحاب و روح‌الله بخشی (۱۳۹۵). «شبکه‌های اجتماعی مجازی و امنیت عمومی»، پژوهش‌های دانش انتظامی، س ۱۸، ش ۴، ص ۱-۳۴.
- حسینی، حسن و دیگران (۱۳۸۱). «بررسی تأثیر خانواده بر جامعه‌پذیری سیاسی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران)»، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، س ۱، ش ۱، ص ۶۷-۸۲.
- حق‌شناس، علی محمد و نرگس انتخابی (۱۳۸۷). فرهنگ معاصر هزاره، تهران، فرهنگ معاصر.
- حیدری، داود (۱۳۸۷). «آشنایی با چند مفهوم اساسی در حوزه سیاست»، رشد آموزش علوم اجتماعی، س ۱۱، ش ۳۹، ص ۱۲-۲۱.

دسترنج، منصوره (۱۳۹۲). «بررسی رابطه‌ی ویژگی‌های خانواده با جامعه‌پذیری فرزندان»، زن و مطالعات خانواده، س ۶، ش ۲۲، ص ۷۹-۹۸.

راسخ، کرامت‌اله و دیگران (۱۳۹۸). «تأثیر محیط آموزشی و رسانه‌های ارتباط جمعی بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان دانشگاه شیراز»، دانش سیاسی، س ۱۵، ش ۱، ص ۸۱-۱۰۱، شناسه دیجیتال: ۳۰۴۹۷.۱۰/۲۶۲۳.۲۰۱۹pk.

راش، مایکل (۱۳۷۷). جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، سمت.

روایی، س. (۱۳۷۸). بررسی چگونگی الگوپذیری دانش‌آموزان دختر دبیرستانی منطقه ۱۷ آموزش و پرورش شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی. زارع شاه‌آبادی، اکبر و دیگران (۱۳۹۹). «مقایسه نقش خانواده و مدرسه در جامعه‌پذیری دینی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه فیروزآباد»، تربیت اسلامی، س ۱۵، ش ۳۲، ص ۹۳-۱۱۶.

سرایبی، حسن (۱۳۷۲). مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق، تهران، سمت. سیدی، زهرا (۱۳۹۲). «تأثیر مدرسه بر فرایند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان شهر گرگان در مقایسه با سایر عوامل اجتماعی شدن»، جامعه و مدرسه، ش ۱.

شایان‌مهر، علیرضا (۱۳۷۷). دایرة‌المعارف تطبیقی علوم اجتماعی، تهران، کیهان. عابدی اردکانی، محمد (۱۳۹۳). «توسعه‌نیافتگی سیاسی از منظر فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۴)»، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، س ۹، ش ۴، ص ۱۳۳-۱۷۰.

عالم، عبدالرحمن (۱۳۷۳). بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی. عبداللهیان، حمید و احسن حقگوئی (۱۳۸۸). «تبیین رابطه کاربری اینترنت و مشارکت سیاسی در ایران»، انجمن جامعه‌شناسی ایران، ش ۴، ص ۱-۴۱.

قوام، عبدالعلی (۱۳۶۹). «درآمدی بر جامعه‌پذیری سیاسی»، مطالعات جامعه‌شناختی، س ۸، ش ۴، ص ۲۲۷-۲۳۸.

گلوردی، ابوطالب (۱۳۸۳). سنجش میزان تحقق جامعه‌پذیری سیاسی رسمی در نسل جدید انقلاب (مورد مطالعه: دانش‌آموزان سوم دبیرستان شهرستان اصفهان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۴). پیامدهای مدرنیت، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، مرکز مسعودنیا، حسین و گلمراد مرادی (۱۳۸۸). «تأثیر آگاهی سیاسی دانشجویان بر تغییر نگرش

مطالعه تطبیقی تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی و... - مصطفی برزکار (۲۷۹-۲۵۲) / ۲۷۹

آن‌ها نسبت به مشروعیت نظام سیاسی بر اساس نظریه وبر (مورد مطالعه: دانشگاه

اصفهان)»، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، س ۴، ش ۱۶، ص ۲۰۱-۲۳۰.

مهرداد، هرمز (۱۳۷۶). جامعه‌پذیری سیاسی، تهران، پازنگ.

Berthon, Pierre R. & et. al. (2012). "Marketing meets Web 2.0, social media, and creative consumers: Implications for international marketing strategy", *Business Horizons*, Special Issue: Strategic Marketing in A Changing World, 55 (3), p. 261-271.

Bertot, John C. & et. al. (2010). "Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies", *Government Information Quarterly*, 27 (3), p. 264-271.

Boyd, Danah M. & Nicole B. Ellison (2007). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13 (1), p. 210-230.

Colman, J. (1965). *Education and Political Development*, Princeton, Princeton University Press.

Easton, David & Robert D. Hess (1962). "The Child's Political World", *Midwest Journal of Political Science*, 6 (3), p. 229-246.

Langton, Kenneth P. (1969). *Political Socialization*, Oxford University Press.

Scruton, Roger (2007). *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, London, Palgrave Macmillan.

